

Danilo Klen, Rijeka,
J. Polić — Kamova 15

Izvorni znanstveni članak
UDK 930.22

STODVADESET GODINA KANDLEROVOG DIPLOMATIČKOG ZBORNICA ISTRE

Što dalje s njim?

Kratki sadržaj:

Brojne pogreške u Diplomatičkom zborniku Istre P. Kandlera nadene tijekom stodvadeset-godišnje njegove upotrebe, u nedostaku boljeg sličnog djela, dovode do potrebe ponovnog izdavanja tog Zbornika po uklanjanju njegovih nedostataka. Jednostavniji i brži bio bi put izdavanja povijesnih izvora Istre u nizu publikacija s unutarnjom sadržajnom povezanošću. Tako namjeravaju izdavati Monumenta historica Istriae, tako bi mogla izlaziti i Monumenta historica Iuminensia.

Znanstveni radnici povijesne problematike srednjega vijeka Istre i Trsta već više od sto godina upotrebljavaju manje više bez prekida isto drugo izdanje Kandlerovog **Codice diplomatico Istriano**.

U tom dugom nizu godina više je puta pisano o raznim nedostacima tog zbornika: o nedostatku, za tako opsežnu zbirku dokumenata, neophodnih kazala; o njegovoj nepotpunosti; o često pogrešnoj dataciji dokumenata; o njegovom često netočnom čitanju tekstova izvornika, itd. Pa ipak i takav svima je do najnovijeg vremena predstavljao nezaobilazno pomagalo a često i jedini oslonac u radu.

U posljednje vrijeme, nakon drugog svjetskog rata, sve se više postavlja pitanje na koji način odstraniti konačno spomenute brojne nedostatke: dodatkom potrebnih kazala, dopunom nedostajućih dokumenata, ispravkama datiranja isprava, provjerom točnosti čitanja izvornika, nekim sustavnijim srednjem sadržaja, ili na neki drugi način. Izvršiti sve navedene ispravke zahtijevalo bi nesumnjivo mnogo kvalificiranih snaga, mnogo vremena, često i nemoguće situacije — a za sve skupa znatna materijalna sredstva. Pojavio se je i prijedlog novog, točnije drukčijeg načina izdavanja skupina listina i dokumenata srednjega vijeka.

No, pokušajmo razmotriti nešto točnije razvoj nastale situacije, kako su prigovori rasli, i do kojih se konačno zaključaka dolazi.

I

1. Pietro Kandler završio je svoje neobično plodne godine života i rada 18. siječnja 1872. godine. Iste godine objavljene biografse bilješke o njemu u naslovu dodaju njegovom imenu **Tršćanin, učeni pravnik, arheolog, historičar.**¹ U tim bilješkama pored podataka o Kandlerovom podrijetlu, studijama, službi, istraživanjima i društvenom radu naveden je i prvi kratak pregled njegovih objavljenih radova kao i poslije njega preostalih neobjavljenih rukopisa. Među objavljenima naveden je i **Codice diplomatico istriano.**²

Diplomatički zbornik Istre, kako ga mi prevodimo, često kratko **C.D.I.** svojem prvom nepotpunom, izdanju³ počeo je izlaziti na posebnim nenumeriranim listovima, kao dodatak pojedinim brojevima časopisa **L'Istria** između 1851. i 1852. godine.⁴ Tada je obuhvatio tek 154 diplome, koje su kasnije ponovno, većim dijelom, objavljene u konačnom izdanju zbornika.⁵ Konačno zapravo drugo izdanje Diplomatskog zbornika Istre, kao zbirku od 1551 dokumenta objavio je Kandler između 1862. i 1865. godine u Tipografiji Tršćanskog Lloyd, bez naslovne strane, bez ikakvih indeksa, također u volantnim, nevezanim, listovima.⁶

Već je iste 1864. godine C.A. Combi u svojoj anonimno izdanoj Istarskoj bibliografiji s netočnim i nepotpunim podatkom, kojeg mu je pružio dr Constantino Cumano, obavijestio javnost o izvršenom objavljivanju Istarskog diplomatskog Zbornika.⁷

Nema sumnje da je objavljivanje jednog tako opsežnog, za povjesničare i istarsku povijest tako važnog djela izazvalo vrlo veliku pažnju i divljenje obrazovane javnosti. No, doskora su počeli stizati i prvi prigovori, naročito onaj o nedostatku kazala uopće, a koje bi, u takvom opsežnom djelu, pomoglo čitaocu i znanstveniku nalaženje željenih ili potrebnih mu isprava i podataka.⁸

¹ MERLATO, G. J, Cenni biografici su Pietro Kandler Triestino, giureconsulto, archeologo, storico morto il XVIII Gennaio MDCCCLXXII. Trieste. Tipografia del Lloyd austriaco 1872.

² O.c, str. 15.

³ QUARANTOTTO G, Pietro Kandler commemorato nel XL anniversario dalla morte. Aggiuntavi la bibliografia degli scritti di Lui a stampa. Estr. dal Archeografo Triestino, vol. XXXVIII della Racc, str. 50.

⁴ Opširnije o časopisu L'Istria vidi: BERTOŠA M, Povjesničar Pietro Kandler i njegov list L'Istria, u BERTOŠA M, Etoš i etnos zavičaja, Pula—Rijeka, 1985, str. 102 — 119, i tamo navedena ostala literatura o tom časopisu.

⁵ QUARANTOTTO G, o.c, str. 76; GRUPPO RICERCHE STORICHE — Trieste Il Codice diplomatico istriano di Pietro Kandler, Indice dell'opera. Archeografo Triestino (Dalje: A.T.), Trieste 1983, vol. XCII della Racc. str. 155 i sl.

⁶ U radovima navedenim u bilješci 3.

⁷ (COMBI C.A.) Saggio di bibliografia istriana. Pubblicato a spese di una Società Patria, Capodistria, Dalla Tipografia di Giuseppe Tondelli, 1864, str. 178, br. 1271.

⁸ LUCIANI T, Archivio Veneto III,1, Venezia 1872.

Povodom četrdesetogodišnjice smrti Pietra Kandlera i nešto okašnjele proslave postavljanja spomenploče na kuću u kojoj se je rodio, u Trstu je objavljen svečani spomenspis.⁹ U njemu je osvjettjen život i rad P. Kandlera u nekoliko kratkih prikaza što su ih napisali A. Hortis, B. Benussi, A. Puschi, G. Quarantotto, P. Sticotti i dr. Budući je za ovu zgodu Camilo De Franceschi svoj prilog napisao pod naslovom **Il Codice diplomatico istriano**, navest ćemo nekoliko misli iz tog njegovog rada.¹⁰

Kandlerovo objavljivanje obuhvaćalo je u prvom redu diplome crkvenih i svjetovnih vlasti ali i druge dokumente koje je Kandler smatrao važnim za političku, crkvenu, upravnu i civilnu povijest Istre. Dokumente je pronalazio sam Kandler ali i brojni suradnici — pomagači, ne uvijek najbolje spremni za taj posao. Kandler je dobivene dokumente pregledavao i oslanjajući se na svoje znanje autoritativno ispravljao i dopunjavao. »Treba priznati — piše De Franceschi — da Kandler kod objavljivanja dokumenata Kodeksa nije uvijek postupao najsavjesnije po pravilima točnosti i vjernosti: nailazi se naime na pre- više pogrešaka i netočnosti, čak i kod određivanja pojedinih datacija . . .« Nešto dalje nastavlja De Franceschi: »Ipak i takav, sa svojim prazninama i pogreškama Diplomatički je zbornik bio događaj za napredak povijesnog izučavanja ne samo Istre već i cijele Julske Krajine.¹¹ »Danas — piše De Franceschi pred tričestvrt stoljeća — potrebno je priznati da Kandlerov Diplomatički zbornik ne odgovara sasvim potrebama znanstvenika i zbog netočnosti tekstova dokumenata, što ih nerijetko prisiljava da se utiču izvorima radi provjere i zbog nedostatka kazala, što vrlo otežava istraživanje« . . . »Sve to navodi nas na to da izrazimo živu želju da što prije ugledamo novo brižljivo konačno izdanje, uređeno prema najstrožim diplomatskim i paleografskim pravilima.¹²

Povodom iste četrdesetogodišnjice Kandlerove smrti 1912. godine održao je Giovanni Quarantotto u tršćanskoj **Società Minerva** komemorativno predavanje o njemu. Isto predavanje ponovio je i u Višoj gimnaziji u Kopru te ponovno u Trstu za **Università popolare triestina**. Već 1915. godine bilo je to predavanje pripremljeno za objavljivanje u nešto dopunjenom obliku sa bibliografijom. Međutim do objavljivanja je došlo tek 1921. godine, poslije prvog svjetskog rata u **Archeografo triestino**.¹³

G. Quarantotto je u tom svom predavanju izrekao neke misli o postanku

⁹ INAUGURANDOSI sv la casa ove nacqve Pietro Kandler la lapide decretata dal Comvne Trieste XXIII Maggio MCMXII.

¹⁰ De FRANCESCHI C. Il Codice Diplomatico Istriano. U publikaciji »Inaugurandosi« navodenoj u bilj. 9, str. 15—25.

¹¹ O.c, str. 22. i sl.

¹² O.c, str. 24—25.

¹³ QUARANTOTTO G, o.c, bilješka 3. Veći dio te publikacije zauzima bibliografija djela P. Kandlera. U prvom dijelu navedeni su spisi koje je on izdao (1826—1871) na str. 39 — 111; u drugom dijelu bibliografije navedeni su spisi Kandlerovi publicirani posthumno (1872—1919). Na kraju je indeks imena stvari u Bibliografiji, str. 123—152.

Diplomatičkog zbornika Istre, koje na neki način predočuju onodobno gledanje znanstvenika na tu zbirku. »Prije no što će se povući u privatni život P. Kandler je zamislio i započeo jedno djelo zaista vrijedno i veliko, djelo koje je trebalo biti, a u stvari i jest, kako bi se reklo najkrupniji i najsigurniji temelj antičke i srednjovjekovne povijesti Istre. Mislim na Diplomatički zbornik Istre, kojega je Kandler s najvećom marljivošću i postojanošću štampao kroz gotovo tri petoljeća, na nepovezanim i nenumeriranim listovima, da bi olakšao kasnije dodatke i najrazličitije grupiranje, i koji je u drugom i zaključnom izdanju postao obimna zbirka od čak 1552 dokumenta i diplome¹⁶, većina ih je latinska; uzeta gotovo u cjelini iz najboljih izvora, svedena koliko je bilo moguće u istinito izlaganje, opremljena pri dnu vrlo učenim sintetskim komentarom, obuhvaćaju dugi vremenski raspon od 50. godine n.e. do prvog tridesetljeća 1500., početkom kojeg stoljeća, prema Kandleru, završava najbolje razdoblje istarske povijesti.¹⁵

2. Quarantottovu ocjenu Kandlerovog rada i oduševljenje za njegov C.D.I. neće tako zaneseno prihvatiti slijedeći talijanski povjesničar čije mišljenje ovdje navodimo.

Poznati nam naime talijanski historičar i iredentista Attilio Tamaro je već u toku prvog svjetskog rata pripremio i odmah 1918. godine objavio u Rimu vrlo opsežno djelo u dva toma o Julskoj Krajini i Dalmaciji.¹⁶ Ta povijest talijanskog naroda na istočnim granicama iredentistički obojena trebala je nesumnjivo utjecati na one faktore koji su sudjelovali pri određivanju državnih granica mirovnim ugovorima pri kraju prvog svjetskog rata. U prvom tomu te povijesti u kojem je prikazana povijest Julske Krajine A. Tamaro je mnoge podatke za Istru i Trst uzimao iz Kandlerovog C.D.I. i na njega se pozivao ne isražavajući nikakvo mišljenje o Kandlerovom radu uopće.

Vrlo je iznenađujuće djelovalo kad je isti A. Tamaro na više mjesta svoje Povijesti Trsta, objavljene u vrijeme promijenjenih političkih prilika u Trstu s novom istočnom državnom granicom kraljevine Italije, — oštro napao P. Kandlera kao pisca tršćanske povijesti.¹⁷ Već u predgovoru te povijesti Tamaro hvali i kudi Kandlera. »Iz vrlo mnogih objavljenih radova Petra Kandlera moguće je crpsti punim šakama, no kod toga treba biti vrlo oprezan. Kandlerova je naime pamet bila pomućena političko-ekonomskim predrasudama . . . . bio je uvjeren da Trst ne bi mogao opstojati bez Austrije. Cijeli njegov rad obilježen je tom zabludom ukoliko nije čak izobličen. Ako je netko preispitivao materijal o tršćanskoj povijesti i ako je u njoj potražio unutarnji smisao, nije

¹⁴ Točniji podaci o tome vidi u radu spomenutom u bilj. 5, tj. u A.T. vol. XCII, 1983, str. 155 i sl.

¹⁵ QUARANTOTTO G o.c. str. 18—19.

¹⁶ TAMARO A, *La Vénétie Julienne et La Dalmatie. Histoire de la nation italienne sur ses frontières orientales. I. La Vénétie Julienne*, Rome, Imprimerie du Sénat, 1918.

¹⁷ TAMARO A, *Storia di Trieste*, vol. I — II, MCMXXIV, Alberto Stock — Editore, Roma.

mogao a da se ne načudi iskrivljavanjima koje je hotimice ili nehotice počinio Kandler. On je imao duboki gotovo religiozan osjećaj starorimskog duha, bio je i htio je u etničkom smislu biti Talijan. Zadivljujuće potpuno je poznao sve izvore regionalne povijesti. No među papirima se je kretao s naočnjacima, **paracocchi**, svojeg tvrdoglavog austrijakantstva . . . On je u prošlosti do nevjerojatnosti pretjerivao svojim ulagivanjem Austriji: zanemario je upotrebu dokumenata koje je sam objavio a često je pažljivo sakrivao ono što je govorilo o dobrim odnosima Trsta i Venecije i o mletačkoj stranci u Trstu.¹⁸

U predgovoru Povijesti Trsta Tamaro je napisao i ovo: »Dobrom srećom taj Kandler, čovjek nevjerojatno radin, ostavio nam je volume svojeg monumentalnog **Diplomatskog zbornika Istre**, i taj iako netočan i zastario, ipak je još uvijek najširi temelj naših povijesnih studija.«¹⁹

U obranu Kandlerovu javio se je četiri godine kasnije (1928. tada već osamdesetdvođišnji Bernardo Benussi, potaknut, kako ističe isključivo »imperativnom dužnošću savjesti«.²⁰ »Tko može danas — piše Benussi — »60 godina poslije smrti Kandlera, — čak misleći politički drugačije od njega, rođenog 1804., živućeg u onom sretnom vremenskom razdoblju — tvrditi da je drukčija ocjena trgovačkih odnosa Trsta i Austrijskog carstva bilo pogreška ili čak deformacija koja obilježava cijelo njegovo djelo.«²¹ Obranu Kandlerovu Benussi nastavlja iznošenjem više mjesta iz Tamarove Povijesti Trsta, u kojima je, po Benussiju, krivo ocijenjivao Kandlera. »Međutim — naglašava Benussi — »tvrdnja o Kandlerovom hotimičnom iskrivljavanju povijesnoga materijala (dakle izvora, op. D.L.), mora se odlučno odbiti i zaniijekati dok se ne iznesu evidentni dokazi i ne dokaže protivno.«²²

Bernardo Benussi nije živ dočekao odgovora na napisanu obranu za Petra Kandlera. Attilio Tamaro je u to vrijeme spriječen svojim političkim radom u službi fašističkog režima.²³ Tek godine 1933. Tamaro je objavio u Poreču svoj odgovor Benussiju pod naslovom »Petar Kandler. Historičar Trsta.«²⁴

A. Tamaro ostaje kod svih svojih ranije 1924. godine izrečenih tvrdnji u pogledu Kandlerovog iskrivljenog prikazivanja tršćanske povijesti za vrijeme Austrije. Što više Tamaro ih ovaj puta dopunjuje pojedinačnim primjerima gdje Kandler nije namjerno koristio sve izvore za točno prikazivanje zbivanja u kritičnim časovima tršćanske prošlosti. Tako primjerice onih dodajaja, 1381

¹⁸ TAMARO A, *Storia di Trieste*, vol. I, str. XII — XIII.

¹⁹ O.c, str. XIV.

²⁰ BENUSSI B, *In difesa della memoria di Pietro Kandler*. Depositario: C. U. Trani, Trieste 1928. str. 4.

²¹ O.c, str. 6.

²² O.c, na istoj stranici.

²³ Tamaro je tih godina bio u diplomatskoj službi u Hamburgu a zatim u Helsinkiju.

²⁴ TAMARO A, *Pietro Kandler. Storico di Trieste*. Parenzo Stab. Tip. G. Coana e figli, 1933. Taj je rad napisao Tamaro, prema bilješci na str. 4, u Hamburgu 1927. (V. godine fašist. ere) a revidirao ga je kasnije u Helsinkiju. Štampano je svega 125 numeriranih primjeraka, od kojih 90 u prodaji!

— 1382. godine koji su doveli do potpune predaje grada Habsburzima, zatim onih 1470. godine kada je Kandler tvrdio postojanje činjenica za što nije imao nikakvog oslonca u dokumentima, ili onih 1508. godine kada nije htio upotrebiti dokumente koje je on sam objavio u *Diplomatičkom zborniku Istre*.²⁵

A. Tamaro nije mogao otpjeti Benussijevu uvredu nekih talijanskih irendentističkih povjesničara Istre, koje je Benussi uvrijedio smatrajući Kandlera objektivnim historičarom a njih »izrabljivačima povijesti«. No, Tamarovo obrazlaganje o tome i dokazivanje izlazi iz okvira naše tematike.²⁶

U svom okašnjelom odgovoru B. Benussiju A. Tamaro je dakle ponovio svoje ranije prigovore P. Kandleru kao piscu tršćanske povijesti, ali je ovaj put iznio i primjere Kandlerovih hotimičnih iskrivljavanja u korist habsburške Austrije. Međutim u pogledu Kandlerovog *Diplomatičkog zbornika Istre* Tamaro se je izrazio nešto blaže nego ranije: »... kao bilo koji povjesničar Julijske zemlje priznajem još uvijek razumljivu neophodnost *Diplomatičkog zbornika Istre*...«²⁷

Možda je trebalo potražiti i navesti karakterističnija mišljenja i drugih talijanskih, posebno tršćanskih, povjesničara o Kandlerovom C.D.I. Takvih sigurno ima (primjerice . Cusin, C. Schiffrer i drugi). No, držimo da je dovoljno i ovih nekoliko navedenih za ilustraciju raspona tih i takvih mišljenja i stavova.

3. U »relativno mirnijim prilikama«, poslije smirivanja napetosti i zloba iza drugog svjetskog rata, ne postoji u pisanju povjesničara o Kandleru, i posebno onog što nas ovdje zanima, o njegovom C.D.I., tako široki raspon različitosti mišljenja kao ranije. Tako nam barem dopuštaju zaključivati još uvijek skromne mogućnosti upoznavanja bogate poslijeratne histografije o Istri i Trstu, jer za te je C.D.I. i napisan. Izložiti ćemo stoga u nastavku samo ono **najznačajnije** što se zbilo u tršćanskoj historiografiji u vezi s Kandlerovim C.D.I. I tu ima mnogo radova pa ćemo se moći zadržati samo na najvažnijima, dakako po našem sudu, i najbitnijim u njima; trebalo bi na primjer navesti radove G. Rossi Sabatinija, no, evo kako smo postupili.

U novije vrijeme je Giulio Cervani temeljito proučio i prikazao u više svojih radova povijesno djelovanje P. Kandlera. U jednom od njih²⁸ G. Cervani dopušta, da su »Kritike koje je Tamaro iznio protiv Kandlera (mnoge i vrlo oštre) ukoliko pogađaju greške u informiranju, metodološka iskrivljavanja, propuste u dokumentiranju, politička forsiranja u Kandlerovim interpretacijama; no čini se da to ne važi, posvema, u stavu prema njemu i prema samoj povijesti Trsta, ukoliko se ni ona ne podudara s liberal — nacionalnim klisejem.«²⁹ Uvjerljivim izlaganjem Cervani pokazuje da Kandler nije bio »uomo

²⁵ TAMARO A, o.c, str. 47—48.

²⁶ TAMARO A, o.c, str. 48—49, passim.

²⁷ TAMARO A, o.c, str. 92.

²⁸ CERVANI G, *Pietro Kandler storico di Trieste e dell'Istria*. AMSI Racc LXXIV, Trieste 1974, str. 1—16.

²⁹ CERVANI G, o.c, str. 5.

del Risorgimento« i da nije kao takav razmišljao. Kandleru su prevažni bili datumi novije povijesti i Istre (od 1850. do 1867.), koje je on smatrao fundamentalnima za razne austrijske pokrajine te austrijsku monarhiju i njeno restrukturiranje. Izašavši iz uskoće Tršćanstva on je Trst stavljao u Istru. S takvog proširenog historiografskog vidika, poprima pored spomenutog časopisa »L'Istria«, fundamentalno značenje, u škrtjoj Kandlerovoj kompleksnoj proizvodnji, onaj **Codice diplomatico istriano . . . . .** koji je još i danas vrijedan dokumentarni spomenik za srednji vijek Istre, i ne samo Istre.³⁰

Izdavanje dokumenata Diplomatičkog zbornika Istre Kandler je vršio bez redosljeda, bez brojčane oznake stranica, onako kako ih je nalazio ili su mu ih dostavljali njegovi suradnici — za što je, kako smo ranije iznijeli, opravdanje našao i napisao G. Quarantotto. Zbog toga rijetko se nalazi jedan potpuni uvezani primjerak cijelog tog Zbornika. Problem utvrđenja kompletnosti jednog takvog primjerka nametao se stoga kao preduvjet za sastavljanje od svih povjesničara tako željenih indeksa, kazala. Kako se je približavala stogodišnjica Kandlerove smrti tršćanski su povjesničari stali razmišljati kako da se uz tu zgodu raspravi problem svih nedostataka C.D.I-a i poduzmu s tim u vezi potrebne akcije.

Na poticaj Giusta Borrija i Giulia Cervanija tršćanska »Società di Minerva« preduzela je da u krugu svojih članova raspravi što da se učini s Kandlerovim Diplomatičkim zbornikom Istre.³¹ Da pomogne buduću raspravu u Minervi Giusto Borri se je odmah latio utvrđivanja što je do tada konkretno učinjeno oko Kandlerovog C.D.I-a. On je u tom cilju pregledao indeks 1327 regesta isprava C.D.I-a od 50. do 1524. godine što ga je ranije sastavio G. Buttazoni; zatim indeks 154 regesta isprava prvog izdanja C.D.I-a (sastavio A. Oiana 1946. god.); te indeks 1599 regesta isprava C.D.I-a istog Ciana načinjen 1924. godine.³² U radu je koristio neka izdanja u kojima su objavljeni dokumenti iz C. D.I-a,³³ ali kao glavni oslonac u radu mu je služilo sedam različitih primjeraka uvezanih C.D.I-a pohranjenih u tršćanskoj Biblioteca Civica. Na temelju toga G. Borri je izradio jedan specifičan pregled broja dokumenata C.D.I-a po stoljećima, za-

³⁰ Isti, o.c. passim. — Na prehitre, rekli bismo »površne« optužbe A. Tamara, da je Kandler bio »austriacante« — Guido Botteri ističe, da je Kandlera potpuno-ma opravdala . . . la nuova generazione di storici democratici giuliani a u »drugoj generaciji« tih novih povjesničara spominje E. Apiha, G. Cervanija, i G. Negrellija. Vidi, G. Botteri, u predgovoru Pietro Kandler, *L'Istria 1846—1852*, Edizioni Italo Svevo, Trieste, 1975—1983, str. 11.

³¹ BORRI G, *Ricognizione del Codice Diplomatico Istriano e progetti di aggiornamento*. AMSI Racc. LXIX, Venezia 1969, str. 207—224.

³² Spomenuti indeksi nalazili su se u **Archivio Diplomatico Trieste** odnosno u **Biblioteca Civica Trieste**.

³³ Bile su to dvije publikacije P. Kandlera. Prva »In onore e memoria dei tre Vescovi di Trieste E.S. Piccolomini, A. Rapicio e R. Scarlicchio per occasione di dedicazione di tre busti enei al Duomo di Trieste, »Trieste 1862; i druga« *Il Codice Diplomatico speciale per Muggia*, 1866.

tim pregled onih koji su dokument prepisivali, te poseban indeks izvora dokumenata.³⁴

Na raspravi pred Minervinim članovima G. Borri je iznio što je učinio. Nakon razmatranja i rasprave jednodušno je zaključeno u načelu slijedeće: prvo, da vremenska granica dokumenata u C.D.I-u može biti 1521. ili najdalje 1526. godine; drugo, da Kandlerov C.D.I. ne zadovoljava aktualne potrebe i da se treba prihvatiti najhitnijeg osuvremenjivanja. U tom pogledu moguća su tri rješenja: 1. Izvršiti reviziju Kandlerovog Zbornika, 2. izraditi diplomatski zbornik Istre i Trsta, ili 3. da se kompilira jedan temeljiti pregled regesta svih dokumenata spomenutog područja i vremena objavljenih dosad s točnom naznakom izvora. Kao najtemeljitija i najpotrebnija ukazivala se je izrada novog diplomatskog zbornika, a ta je u sebi uključivala i reviziju Kandlerovog C.D.I.-a. Međutim, njeno je ostvarenje zahtijevalo mnogo snaga, sredstava i vremena. Stoga je odlučeno da se odmah pristupi izradi navedenom gore pod 3. kao najprihvatljivijem. Bliza stogodišnjica Kandlerove smrti trebala je na taj rad utjecati poticajno i obvezujući.³⁵

Da bi rad na zaključenom odmah započeo, društvo Minerva povjerilo je 1980. godine grupi svojih mladih članova, s mogućnošću da se u svojem radu posluži elektroničkom obradom podataka, da pristupe utvrđenju jednog takvog primjerka C.D.I-a koji bi se mogao nazvati »uzornim primjerkom«. Utvrđivanje »uzornog primjerka« i indeksa uz njega grupa je dovršila i o tome izvjestila društvo »Minerva« 22. svibnja 1982. godine.³⁶

Da bi to ostvarila grupa je utvrdila naziv »element« za svaku pojedinu štampanu jedinku zbornika, koja ponekad sadrži i više dokumenata. Uzorni primjerak C.D.I-a obuhvaća samo one elemente kojima je u lijevom uglu prve stranice istaknuto »CODICE DIPLOMATICO ISTRIANO« te na dnu stranice sa štampanim tekstom »Tipografia del Lloyd Austriaco«. Uklanjanjem sve elemente koji nisu imali navedene oznake preostao je svega 1551. element, koji su svi zajedno sačinjavali uzorni kodeks Kandlera, štampan između 1862. i 1865. godine.

Svi elementi uzornog C.D.I-a svrstani su prema Kandlerovoj zamisli u pet skupina, pa su ih tako razvrstane i našli u osobnom uvezanom primjerku. P. Kandlera, zatim Hortisa pa i Carla De Franceschija, koji se nalaze u tršćanskoj Biblioteca Civica.

U prvom svesku, od god. 50. do 1194. ukupno 187 elemenata, 440 str.

U drugom svesku, od god. 1200. do 1299. ukupno 290 elemenata, 698 str.

U trećem svesku, od god. 1300. do 1399. ukupno 423 elemenata, 966 str.

U četvrtom svesku, od god. 1400. do 1499. ukupno 395 elemenata, 878 str.

³⁴ BORRI G, o.c. str. 207—209. Indeks izvora G. Borri, objavljen u istom radu čiji nam se dosta škrt s danim podacima.

³⁵ Isti, o.c. str. 217—218. Prijedlog u toč. 3 stavio je S. Pesante.

³⁶ GRUPPO RICERCHE STORICHE — TRIESTE, Il Codice Diplomatico Istriano di Pietro Kandler. Indice dell'opera. A.T. Racc. XCII, Trieste, 1983, str. 53 — 186.

U petom svesku, od god. 1500. do 1526. ukupno 256 elemenata, 558 str. Ukupno dakle 1551 element na 3540 stranica od kojih 1011 potpuno praznih, bijelih, a odštampanih 2529 stranica,

Svoj rezultat rada grupa je provjerila na 15 uvezanih primjeraka C.D.I-a kod raznih biblioteka, arhiva i dr. Potpunih bez manjka bilo je svega četiri, svi u Trstu, tri kod Biblioteca Civica u Trstu i jedan u Institutu za srednjovjekovnu i modernu povijest Tršćanskog sveučilišta. Jedan element nedostaje primjerku u Naučnoj biblioteci u Puli.³⁷

Najveći dio objavljenog izvještaja Grupe Minervinih članova sadrži definitivni indeks elemenata i isprava — dokumenata s registima koje je sastavio P. Kandler.³⁸

Nažalost, u ovom pedantnom grupnom radu članova Minerve potkrale su se dvije pogreške koje donekle remete utvrđeno, odnosno napisano. Prvu pogrešku nalazimo u 186. elementu s ispravom iz 1194. godine 15. novembra, indikcije XII, koja stvarno nije napisana u Pazinu već u Poreču, što neće biti teško ispraviti.³⁹ Druga pogreška izazivlje više ispravljanja. Element 1173 s ispravom od 1471. godine 27. aprila, indikcije IV, u Veneciji, štampana je na dvije stranice (tj. na str. 1985 i 1986) pa je na kraju tog regista trebalo štampati »p. 1986«. Zbog toga se sva numeracija slijedećih elemenata do uključiv posljednjeg, pomjera naprijed za jedan s time da je zadnji element obilježen sa »p. 2530«.⁴⁰

Izvršena elektronska obrada elemenata C.D.I-a omogućit će i izradu toliko priželjkovanih indeksa mjesta, osoba i osnovnih stvarnih kazala,⁴¹ za Kandlerov C.D.I. Možda će grupa članova »Società Minerva« izraditi i jedan indeks svih onih u C.D.I-u neobjavljenih isprava i dokumenata koji su se pojavili poslije njegovog štampanja sve do danas. I o tome je govoreno na sjednicama tog društva.

4. Povodom stote obljetnice Kandlerove smrti njegovim historiografskim radom bavila se u Trstu i **Deputazione di Storia Patria per la Venezia Giulia osnovana 1965. godine**. U njezinoj publikaciji »**Fonti e studi per la storia della Venezia Giulia**«, u drugoj seriji »**Studi**«, kao »Vol. I«, objavljeni su 1975. godine **Studi Kandleriani**.⁴² Na sadržaju tog volumena, s obzirom na neke misli o Kandlerovom C.D.I-u, potrebno je zaustaviti se. Tako je Fulvio Crosara piše:

³⁷ Ostale primjerke ovdje ne spominjemo. Primjerak Kandlerovog C.D.I, kojim smo se služili, iz Naučne biblioteke u Rijeci, u odnosu na ovaj uzorni vrlo je dobar — nedostaje mu samo jedan element — prema našoj usporedbi.

³⁸ Gruppo ricerche storiche — Trieste, o.c. str. 63 — 186.

³⁹ Isti, o.c. str. 79.

⁴⁰ Isti, o.c. str. 157—186 i str. 60.

⁴¹ Šteta što Gruppo ricerche storiche nije objavio i indeks regista »Prvog kodeksa« izašlog u obliku priloga časopisa L'Istria.

⁴² Priloze, **contributi**, tog volumena izradili su: Fulvio Crosara, Giogio, Negrelli, Salvatore F. Romano, Elio Apih, Maria Laura Iona, Giulio Cervami, Roberto Pavanello, Fiorenzo de Farolfi, Sauro Pesante.

»Najveće njegove pogreške pojavljuju se upravo u njegovom najvećem naporu: onom s *Codice diplomatico istriano* uz koji je vezana njegova najveća poznatost kao povjesničara. Djelo izvedeno po kriteriju praktičnosti koji mu omogućuje izbjegavanje većih troškova oko publiciranja dodavanjem pojedinih dokumenata svescim časopisa *Istria*, sakupljajući ih potom kronološkim redom u volume,⁴³ bez naznake stranica i kazala, odaje privremeno izdanje, uvijek otvoreno uvrštenju novih papira u očekivanju nastavka kojega ostvarenje financijski problemi neće dopustiti. Teško je smatrati neki egzemplar Kodeksa kompletnim kao i kontrolirati originalne dokumente za koje nisu dani bitni podaci uslijed tog neznanja njihove stvarne opstojnosti poslije poremećaja tijekom jednog stoljeća — smanjuje vrijednost svakog citiranja.«⁴⁴

Najdublje u ocjenu Kandlerovog C.D.I-a ušla je Maria Laura Iona u svojem radu objavljenom u I vol. *Studi* Deputacije za domovinsku povijest Julske Krajine.⁴⁵ Ona u svom radu sustavno razmatra što danas za povijesnu nauku realno predstavlja Kandlerov *Codice* i koje probleme on nameće.

Nakon izlaganja onog što je već ovdje izneseno o ranijim prigovorima Kandleru o njegovim poteškoćama i planovima o onome što je poduzeto u društvu *Società di Minerva*,⁴⁶ da bi objasnila neka preliminarna pitanja smatra korisnim nešto bliže razmotriti Kandlerov rad na *Codice diplomatico*. Kandler je izdavanje dokumenata vršio pojedinačnim objavljivanjem na posebnim odvojenim listovima, bez organskog slijeda, kronologije ili nekog plana. Činio je to od slučaja do slučaja kako ih je nalazio, dobivao, prepisivao ili davao prepisivati na terenu, iz raznih starijih i recentnijih djela. Imao je slabost da ispravlja srednjevojevokvnu latinštinu približavajući je klasičnoj. Na kvalitet prijepisa izrađenih od suradnika nije se obazirao, vršeći sam ispravke bez uspořeđivanja s originalima.

Da bi pokazala koju vrijednost imaju Kandlerovi prijepisi dokumenata objavljeni u C.D.I-u M.L. Iona je iznijela više primjera njegove nemarnosti i netočnosti. Pogreške koje su učinili neki izdavači dokumenata što ih prenosi u svoj C.D.I. prenosi zajedno s pogreškama (primjeri dokumenata iz 1080. i 1115. godine ukinutog samostana S. Giorgio Maggiore u Veneciji). Čak i dokumenti koje je Kandler sam prepisivao iz originala nose jasne biljege netočnosti (primjerice dokumenti iz tršćanskog kaptolskog arhiva iz godine 1126, 1171, 1192, 1204, 1216). Cilj takvom objavljivanju je pružanje obavijesti pod svaku cijenu pa je slično onom u 18. st. kad nije podvrgnuto nikakvim pravilima.⁴⁷

Takav Kandlerov rad iznenađuje M.L. Ionu jer je održavao dobre veze sa znanstvenicima (Mommsen Ranke, Cantu i dr.), a 1853. imenovan je i članom

---

⁴³ Crosari nisu bili tada još poznati rezultati rada Gruppo ricerche storiche — Trieste, objavljeni u AT 1983. godine.

⁴⁴ CROSARA F, *L'importanza di Pietro Kandler*, u *studi Kandleriani*, str. 15—16.

⁴⁵ IONA M. *Il Codice Diplomatico Istriano. Realtà e problemi*. U vol. I *Studi Kandleriani*, str. 121 — 143.

⁴⁶ *Ista*, o.c., str. 125 — 128.

⁴⁷ *Ista*, o.c., str. 133 — 138.

Bečke carske akademije nauka. S takvim očitim obilježjem tehničke nespremnosti i osobnih sklonosti Codice Diplomatico Istriano, ma da je tolike godine bio bogati izvor iz kojega su morali crpsti generacije učenjaka, apsolutno nije više u mogućnosti udovoljiti onome što se danas traži od jedne dokumentarne zbirke. Što se pak odnosi na regeste, oni ne pružaju one podatke koji bi dopuštali saznanje o povijesnoj činjenici ili prirodi pravnog posla nego često stavljaju u prvi plan mjesto bitnih elemenata druge potpuno beznačajne podatke.⁴⁸

Ima li nakon svega rečenog — piše dalje M.L. Iona — smisla i opravdanja uzeti u rad taj C.D.I. za jedno novo izdanje? Poslovi na provjeravanju točnosti u C.D.I-u objavljenih dokumenata (tko zna gdje se danas nalaze!), popisivanje svega onoga što je naknadno objavljeno, a zatim i onog što još nije izdano, proteglo bi se u nedogled. Ipak nešto bi unatoč svega trebalo učiniti. C.D.I. je još uvijek potreban, iako je nužna provjera točnosti na originalu. Potrebno je stoga što prije izraditi indekse osoba, mjesta i stvari, ali dodati i indeks izvora što ih je upotrijebio Kandler i njegovi pomagači, no s naznakom današnjeg smještaja.⁴⁹

Drugo je pak pitanje ima li uopće smisla i potrebe izdavanja jednog diplomatskog zbornika tipa 19. st., isprava kronološki poredanih iz raznih izvora bez ikakve unutarnje sadržajne povezanosti? Kodeksi, zbirke, kakav je Kandlerov danas su gotovo posvema napušteni. Primjera za to imaju mnogo u Italiji. Jedan od najboljih je onaj usvojen od strane **Comitato per la pubblicazione delle fonti relative alla storia di Venezia**. Njezine publikacije raščlanjene su u sekcije javnih arhiva, crkvenih arhiva, notarskih i privatnih arhiva. U svakoj od njih publicira se svaki fond kao posebna jedinica i cjelina. (Tako na primjer među crkvenim arhivima, arhiv Samostana S. Giorgio Maggiore.⁵⁰)

Gledano na taj način trebalo bi pristupiti stvaranju i publiciranju takvih skupina dokumenata koje su nastale spontano, dakle arhiva ili fondova određenih serija nastalih kod javnih vlasti (grofovskih, općinskih, kapetanskih, gospoštijskih i sl.), crkvenih vlasti (biskupskih, kaptolskih, samostanskih, župnih), notarskih, obiteljskih. Opseg takvih fondova u nekim slučajevima nije velik pa ga ne bi trebalo vremenski previše ograničiti (do 12. st.), a moglo bi ih se u takvim slučajevima objaviti u cjelini. Dokle poći vremenski. Teško da će neki događaj ili činjenica biti povijesno jednake važnosti za mletačku Istru, pazinsku knežiju i Trst. Rasuti spisi teško stvaraju opsežne serije. Ostala dokumentacija često se sastoji iz jednog ili više registara koji se svaki zasebno može objaviti kao samostalna jedinica. Prošlost Istre i Trsta, iako najbližih susjeda, ne pripada identičnom povijesnom kontekstu. Zato je spajanje njihovih isprava i dokumenata u jedan jedinstveni kodeks bilo odista Kandlerovo nasilje na koje je već upozorio Vincenzo Joppi.

⁴⁸ Ista, o.c, str. 139 — 140.

⁴⁹ Ista, o.c, str. 140.

⁵⁰ Ista, o.c, str. 141.

Sve to navodi na zaključak da bi takvu novu diplomatsku zbirku sastavljenu od pojedinačno izdanih fondova, u kojima dokumenti imaju neku međusobnu sadržajnu povezanost, bilo lakše i brže ostvarivati, a i materijalni troškovi bili bi pristupačniji.⁵¹

5. Već sama činjenica da je pristupio publiciranju dopuna Kandlerovom Diplomatičkom zborniku Istre jasno pokazuje da Reinhard HÄRTEL ima nešto drukčije gledište od M.L. Ione o dajnoj sudbini tog diplomatskog zbornika.⁵² R. Härtel je, sudjelujući u pripremama posebnog diplomatskog zbornika Akvilejskog partrijarhata, radio u brojnim arhivima, bibliotekama i muzejima. U toku tog rada on je nailazio na mnogo neobjavljenih dokumenata za istarsku i tršćansku povijest srednjega vijeka. Osobito brojni bili su dokumenti koji su se ticali odnosa između gradića Izole i samostana sv. Marije u Akvileji. Od ukupno 109 dokumenata između 1036. i 1512. godine, samo 17 ih je objavljeno u Kandlerovom C.D.I., a čak 55 dokumenata bilo je dosad potpuno nepoznato. Od tih neobjavljenih dokumenata one nastale do 1251. godine, »**documenti più antichi del monastero di s. Maria in Aquileia**«, Härtel priprema posebnu objavu kao cjelinu. Regeste pak za sve dokumente i sedam cijelih isprava Härtel je objavio kao dodatke, **aggiunte**, Kandlerovom C.D.I-u, u posebnoj, nešto više spomenutom radu.⁵³

U uvodu tog rada Härtel navodi više primjera Kandlerovih netočnosti učinjenih u ispravama objavljenima u C.D.I. Te greške i Härtel također naziva »**difetti . . . che sono gravissimi**«, — i nešto dalje »**In queste circostanze l'elaborazione degli indici del Codice diplomatico istriano . . . e un'impresa alquanto pericolosa**«. Zašto »opasna«? Zato — misli Härtel — jer će sve više detaljizirani indeksi uzrokovati opasnost da se ovjekovječe pogreške. Namjera da se u indeks unesu i ispravke po izvršenoj usporedbi s originalima, koja će se moći izvršiti samo djelomično i kroz duže vrijeme, može dovesti do daljnje pomutnje. Svakako treba kod toga uzimati u obzir najnovija izdanja i naročito izvršiti ispravku vrlo pogrešnih datacija kojih ima mnogo. Zaključujući Härtel smatra da bi bila najpotrebnija jedna temeljita prerada, rielaboracija, prvog i drugog sveska C.D.I-a, tj. do kraja 13. stoljeća. Bila bi to vrijedna inicijativa ukoliko bi bila izvršena »**a regola d'arte**«, upravo sada na ulazu u drugo stoljeće izlaženja časopisa Istarskog društva za arheologiju i domovinsku povijest, *Società istriana di archeologia e storia patria*,⁵⁴

II

Dosadašnji prikaz odnosa talijanskih historičara koji su radili na srednjevjekovnoj povijesti Istre pokazao je, čini se, dosta jasno postupni rast do go-

---

⁵¹ *Isti*, o.c., str. 141 — 143.

⁵² HÄRTEL R. *Aggiunte al Codice Diplomatico Istriano*. AMSI, Racc. LXXXIV. Trieste 1984, str. 173 — 231.

⁵³ *Isti*, o.c., str. 184 — 231.

⁵⁴ *Isti*, o.c., passim i osobito str. 183.

tovo jedinstvenog suda da je C.D.I. u proteklih stotinu godina bio, a i još jest, neprijeporno nezaobilazni izvor podataka za srednjovjekovnu povijest Istre. Ti podaci, zbog načina sakupljanja i obrade kod izdavanja odnosno publiciranja nisu dobili odgovarajući stručni tretman, pa su često u svojem sastavu nepotpuni i netočni zbog čega iziskuju ponovnu obradu, provjeravanje s izvornicima i dopunjavanje. Navedeno je, također, koje i kakve se akcije predlažu ili već pripremaju pa čak i izvode, da se dokumentima C.D.I-a dade stručna obrada, provjera, upotpunjavanje novopronađenim dokumentima i organizacijska preglednost i tako konačno dobije solidan i što potpuniji izvor temeljnih podataka za povijest Istre.

1. Budući da Istru i Slovensko primorje nastanjuju pretežnom većinom Jugoslaveni, Hrvati i Slovenci, koji se tu nalaze od ranog srednjeg vijeka dalje, nameće se pitanje kako su se prema Kandlerovom Diplomatskom zborniku za Istru, njegovom sadržaju i upotrebi pri obradi srednjovjekovne povijesti tih naših naroda, odnosili naši jugoslavenski povjesničari, Hrvati i Slovenci, naročito. Dakako ni ovdje, a tako je postupljeno i sa talijanskim povjesničarima, nije moguće uzeti u razmatranje nego samo one povjesničare i historijska djela koji su prikazivanju srednjovjekovne povijesti tog kraja posvetili veću pažnju i dublje razmatranje. No, prije njih potrebno je baciti pogled na ona djela kod nas koja su objavljivala izvore za te krajeve uzimajući ih iz Kandlerovog C.D.I-a ili oslanjajući se na njega.

Objavljivanje isprava za slovenske krajeve pa i Slovensko primorje započeo je već osamdesetih godina prošlog stoljeća Franz SCHUMI.⁵⁵ Objavljujući pojedine isprave, uz ostale izvore Schumi navodi ne baš često i Kandlerov Codice diplomatico. K tome ponegdje prigovara Kandlerovoj dataciji (npr. isprava 1040, 12. maja; isprava 1061, 17. augusta) što pokazuje da je kritički preuzimao odnosno pozivao se na Kandlerov C. D. I. Isto tako postupa Franc KOS, možda i pedantnije, u svih pet svezaka njegovih regesta na slovenskom jeziku (do 1246. godine).⁵⁶

U sedamnaest dosad objavljenih svezaka Diplomatskog zbornika Kraljevina Hrvatske, Dalmacije i Slavonije publicirane su gotovo isključivo listine za državnopravno područje spomenutih kraljevina. Tek izuzetno su u taj kodeks unijete i neke isprave, koje, strogo uzevši, prema navedenom gledištu nisu trebale biti unijete. Zbog toga ipak tri njegova sveska II, V i VI navode među »Štampanim zbirkama koje su upotrebljene« u tim knjigama »Kandler, Codice diplomatico istriano, Trieste 1870 — 1871,«⁵⁷

BOGO GRAFENAUER, u naročito za povijesni studiji pripremljenoj knjizi »Struktura in tehnika zgodovinske vede (uvod u studij zgodovine)«, obrazla-

⁵⁵ SCHUMI F. *Urkuneen und Regestenbuch des Herzogthums Krain, I. Band, Laibach 1882* 3.

⁵⁶ KOS F. *Gradivo za zgodovino Slovencev, I — V, Ljubljana 1902 — 1928.*

⁵⁷ SMICIKLAS T. *Diplomatski zbornik kraljevina Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, sv. II, Zagreb 1904, str. XXVIII; sv. V, Zagreb 1907, str. VI; sv. VI, Zagreb 1908, str. V.*

žuci sakupljanje izvora navodi da »Celotni diplomatariji postoje le za posamezne historične pokrajine ne pa za slovensko ozemlje kot celoto«. Takav diplomatarij je prema njemu i onaj »P. Kandler, Codice diplomatico istriano, 1846 — 1852.« Kandlerov Codice iz tih godina nije onaj kompletni iz godine 1862 — 1865, već je to onaj što ga čini svega 154 dokumenata objavljenih kao prilog Kandlerovom časopisu L'Istria, koji je doista objavljivan od 1846. do 1852. godine.⁵⁸ U popisu izdanja diplomatsičke građe pisane latinskim jezikom J. Stipišić navodi Kandlerov »Codice diplomatico istriano od 50 — 1526, Trieste 1864, vol. I — V.«⁵⁹

Pometnja sa godinom odnosno godinama u kojima je izašao Kandlerov Codice diplomatico istriano nastavlja se npr. i u Zgodovini Slovencev Milka Kosa,⁶⁰ i opet u I tomu Historije naroda Jugoslavije gdje je Kandlerov Codice naveden kao izvor za V i XIII poglavlje^{60-A}

Krivnja za tu pometnju ne leži na spomenutim piscima već na načinu na koji je Kandlerov Codice publiciran u nevezanim i nebrojenim listovima, jedno vrijeme kao prilog časopisu L'Istria a kasnije opet na isti način, ali ipak kontinuirano između 1862. i 1865. godine. Budući je radom tršćanske grupe članova društva Minerva konačno razjašnjeno i utvrđeno što se ima smatrati cjelovitim Kandlerovim Codice i, kada je odštampan, takve pometnje se neće moći više događati.

Osim Franza Schumi i Franca Kosa koji su zapazali pogreške u dataciji nekih Kandlerovih isprava nismo zasad uspjeli utvrditi da li je neki naš povjesničar zapazio druge pogreške u ispravama što ih je Kandler objavio u C.D.I-u i dakako nešto o tome objavio.

Sasvim je drukčija slika ako osvrnemo pogled na objavljivanje isprava i dokumenata koje nisu bile objavljene u Kandlerovom C.D.I-u, a odnose se na srednji vijek Istre i Trsta. Iziskivalo bi mnogo veći trud pronaći za ovu svrhu sve što je u tom pogledu učinjeno kod nas. Napomenut ćemo, u dokaz naše tvrdnje, da je toga bilo, u nekoliko primjera. Već bi samo pregled Knjige isprava i regesta Kranjske F. Schumija i pet svezaka »Gradiva zgodovino Slovencev« F. Kosa pokazali priličan broj isprava kojih nema u Kandlerovom C.D.I-u.⁶¹ Spomenimo čak 20 dotad neobjavljenih isprava izdanih između 1288. i 1388. godine koje je publicirao Milko Kos pod naslovom »Doneski k zgodovini Istre v srednjem veku.«⁶² Publiciranje dotad ne objavljenih isprava i dokumenata koji se odnose na srednjevjekovnu povijest Istre vršilo se od strane naših histori-

---

⁵⁸ GRAFENAUER B, *Struktura i tehnika zgodovinske vede (Uvod u studiji zgodovine)*, Ljubljana 1960, str. 343.

⁵⁹ STIPIŠIĆ J, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Zagreb 1972, str. 146.

⁶⁰ KOS M, *Zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1955, str. 338.

^{60A} *Historija naroda Jugoslavije*, Zagreb 1955, str. 170 i 803.

⁶¹ SCHUMI F, o.c, str. 40 br. 31; str. 49 br. 39 i dr.

⁶² KOS M, *Doneski k zgodovini Istre v srednjem veku*, Vjesnik kr. hrvasko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog Arhiva, god. XVIII sv. 1.

čara sve do današnjih dana. Prikupiti sve te podatke predstavljat će poseban zadatak kojeg svakako treba izvršiti.⁶³

Pored dopunjavanja praznina u Kandlerovom C.D.I-u kod nas je pristupljeno ponovnom objavljivanju pojedinih značajnih isprava, koje su u ranijim izdanjima, pa i u Kandlerovom CDI-u obilovale pogreškama i bile krivo čitane. U najnovije vrijeme su Anamari Petranović i Anneliese Margetić ponovno objavile Rižanski placit prema prijepisu u Trevisanskom kodeksu, sada u Mletačkom arhivu.⁶⁴

Vrlo vrijedna je ponovna objava isprave o zakletvi ili jednodušnosti o miru u istarskoj pokrajini koju je Kandler u C.D.I-u datirao sa 1060. godinom. Na poticaj prof. Luje Margetića pronađena je ta zagubljena isprava u Komunalnoj biblioteci u Vidmu (Udine). Margetić ju objavljuje, ispravlja njeno čitanje i podupire izvrsnom fotosnimkom. Pored ostalog objašnjavanja Margetić je dobro argumentirano odstupio od dosadašnjih datiranja te isprave stavivši je u drugu polovinu 13. stoljeća.⁶⁵

2. Suradnici riječkog Sjeverojadranskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti pri radu na povijesnim temama istarskog srednjeg vijeka nailazili su češće na poteškoće kod provjeravanja nekih zbivanja prema ispravama u Kandlerovom C.D.I-u. Korišteni primjerci C.D.I-a u Naučnoj biblioteci u Rijeci i onoj u Puli, kao i onaj pri institutskoj knjižnici Historijskog instituta JAZU u Zagrebu ukazivali su se sadržajno njejednakima i stoga nepotpunima. Suradnici riječkog Instituta poduzeli su pronalaženje kompletnog Kandlerovog C.D.I., koji će se poslužiti kao temelj za popunjavanje ostalih primjerala. Uzet je u obradu i primjerak C.D.I-a Študijske knjižnice u Kopru, no i taj je bio dosta manjkav.⁶⁶ Konačno izvršeno je i uspoređivanje riječkog C.D.I-a sa, po sudu tadanjeg direktora **Biblioteca civica di Trieste** Pesante Saura najpotpunijim primjerkom C.D.I-a kojim se je služio i kojega je pedantno nadopunjavao raniji direktor te knjižnice Attilio Hortis. Zbog nadopuna taj je primjerak ostavio još veće dvojbe što treba smatrati konačno temeljnim primjerkom Kandlerovog C.D.I-a. Daljnje istraživanje i rad u Trstu potrebni za to nisu nastavljeni 1966. godine ni kasnijih godina.⁶⁷

Početak sedamdesetih godina rad na pripremi publiciranja posljednjih svezaka Diplomatskog zbornika kraljevina Hrvatske, Dalmacije i Slavonije bio je pri kraju. U njega, kako je poznato, nisu ušli izvori za povijest Istre. Da bi

⁶³ Nije ovdje mjesto nabrajati sve one časopise i edicije u kojima će trebati potražiti novoobjavljene isprave za povijest Istre, Trsta i Rijeke.

⁶⁴ PETRANOVIĆ A. i MARGETIĆ A. Il Placito del Risano, Centro ricerche storiche Rovigno, vol. XIV, Trieste — Rovigno (1983) 84. s. 55—75.

⁶⁵ MARGETIĆ L. La «Pace provinciale» tra gli istriani e il margravio W, Atti, Centro ricerche storiche Rovigno, vol. XV, Trieste — Rovigno 1984/85, str. 49—60

⁶⁶ U radu nam je pomogao sada pokojni direktor Študijske knjižnice u Kopru Srećko Vilhar.

⁶⁷ Izvještaj o tome od 5. rujna i 23. prosinca 1966. godine u Sjeverojadranskom Institutu u Rijeci.

se taj nedostatak za rad naših povjesničara uklonio, odnosno počelo na tome raditi sazvano je savjetovanje 1971. godine u Historijskom institutu JAZU u Zagrebu. U raspravi na tom savjetovanju sudjelovali su, pored predstavnika Prvog razreda Jugoslavenske akademije i predstavnici Historijskog instituta u Zagrebu, Instituta u Rijeci, Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Arhiva Hrvatske, Historijskog arhiva u Rijeci, pokrajinskog arhiva i Muzeja u Kopru. U raspravi koja je održana uobličilo se nekoliko zajedničkih stavova: 1. O potrebi jednog diplomatskog zbornika za Istru nije izražena nikakva dvojba; 2. Teritorijalni opseg trebao bi zahvatiti pored Istre i Trst i Rijeku; 3. Građu treba sakupljati šire a ne samo listine uz kasniji izbor odnosno odabir; 4. vremenska granica građe nije bila određena; 5. Predviđane su moguće poteškoće sakupljanja potrebne građe (npr. fond općine i kapetanata Kopa u Italiji); 6. Informativno je razmotren rad talijanskih historičara oko Societ  istriana di archeologia e storia patria i Societ  Minerva na problemu ispitivanja Kandlerovog C.D.I. i dopuni istog ili izdavanju novog kodeksa isprava za Istru i Trst; 7. Zbog izloženog zaključena je potreba uspostavljanja kontakata sa spomenutim društvima. Na kraju, inicijator savjetovanja i nosilac tog zadatka Historijski institut JAZU, predložio je da uži odbor sastavi konkretan prijedlog za daljnji rad. Izabrani odbor se kasnije nije sastao niti je rad na tom zadatku, zbog promjena u spomenutom zagrebačkom Institutu, dosad nastavljen.⁶⁸

S neke nešto drukčije koncipirane polazne točke pokrenuto je u Jugoslovenskoj akademiji u Zagrebu ponovno to pitanje. U proteklih preko osamdeset godina od početka izdavanja *Diplomatskog zbornika kraljevina Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* izvršena su brojna povijesna istraživanja, objavljeni brojni noviesni radovi, pronađene nove listine i dokumenti sada neobuhvaćeni u tom Zborniku. Raspršeni, nepristupačni povjesničarima izazivlju potrebu njihovog sakupljanja i objavljivanja u obliku dopuna tog *Diplomatskog zbornika*. Razred za društvene znanosti JAZU putem Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU u Zagrebu pokrenuo je početkom 1985. akciju u tom pravcu. Izrađen je nacrt prijedloga za daljnje izdavanje *Diplomatskog zbornika*. S obzirom na poseban polažaj istarskih listina i dokumenata i relativno veliku količinu predviđena je mogućnost da se oni publiciraju u posebnoj ediciji **Monumenta historica Istriae**.⁶⁹

Takva edicija omogućavala bi, dakako, mnogo lakše i sustavnije izdavanje skupina isprava s nekom unutarnjom vezom, istog izdatnika, pojedinih notarskih knjiga, registara (zaključaka gradskih vijeća), samostanskih fondova itd.⁷⁰

---

⁶⁸ Zapisnik o Savjetovanju od 15. lipnja 1971. godine u spisima Historijskog instituta JAZU u Zagrebu.

⁶⁹ Prijedlozi za daljnje izdavanje *Diplomatskog zbornika*. Nacrt. Izradio Jakob Stupišić, pri Zavodu za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU u Zagrebu. 1982. god. str. 5. U spisima tog Zavoda.

⁷⁰ Na toj idejnoj liniji izdavanja povijesne građe pojedinih tvoraca građe nalazi se i građa crkvenih organa i ustanova, kakvu priprema (na primjer *Diplomatski kodeks Akvilejskih patrijarha*). Forschungsinstitut für Historische Grundwissenschaften, u Grazu.

Time bi se napustilo izdavanje zbornika isprava raznih izdatnika, bez unutar-nje veze.

U takvoj ediciji mogla bi oživjeti i podserija **Monumenta historica fluminansia**. U njoj bi našli mjesto »lege artis« izdane isprave i dokumenti prvih gospodara Rijeke Devinskih i Walseovaca,⁷¹ knjige riječkih notara 16. st. itd.

— — —

Konačno, na pitanje, što s Kandlerovim Codice diplomatico Istriano, nakon više od stogodišnjeg postojanja i upotrebe? Njegov će Diplomatički zbornik Istre takav kakav je i dalje morati služiti povjesničarima kao pomoćni izvor i pomagalo za traganje izvornika — dok ga potpuno ne zamijene novije, suvremenije i točnije zbirke.

ANTHONY

S U M M A R Y

HUNDRED AND TWENTY YEARS IF CHANDLER'S DIPLOMATIC ANTHOLOGY OF ISTRIA WHAT TO BE DONE WITH IT ONWARD?

Candler's Diplomatic Code of Istria (Codice diplomatico Istriano) 120 years existing and employment has stated many objections. These objections have been represented summarily in this writings. A group of historians from Trieste has recently established the final formation term and complete contents of that rare Peter Candler's writings. Regarding the faults in that writing, two opinions have been formed. The first one, to republish »Codice« after having eliminated the faults. The second one, to star with progressive publishing of Istrian historical origins with internal contents connection as it has been done by Comitato per la pubblicazione delle fonti relative alla storia di Venezia, instead of such a huge writing, not connected by contents and out of date. Intention of publishing the origin book of reference, regarding the history of Istria, under the name Monumenta historica Istria, under the name Monumenta historica Istriae, has also arisen in our locality. Publishing of historical origins of Rijeka, under the name Monumenta historica fluminensia, could also be joined to this publishing tendency, which accelerates the publishing of historical origins.

---

⁷¹ Regesta i neke isprave tih feudalaca što ih je objavio Silvino Gigante u časopisu Fiume, a. XV—XVI/1937—1938 u talijanskom prijevodu, a na temelju na njemačkom jeziku poslanih regesta i isprava izrađenih od umirovljenog austrijskog generala Vittorio Handel-Mazzettija, vrlo su sumnjive točnosti i vjerodostojnosti. Pogotovo ako se prije njihove upotrebe pročita žaljenje Giganteovo »Tanto i regesti quanto i documenti — meno qualche singolo in latino — sono stesi in tedesco, un tedesco dei secoli XIV e XV non sempre chiaro, anche perchè ve ne hanno di quelli scritti da persone di scarsa cultura, che seguono una grafia molto arbitraria, sicchè l'interpretazione non n'è sempre facile«.